

Література

1. Єфремов Сергій. Максимович в історії української самосвідомості / Сергій Єфремов // Літературно-критичні статті. – К. : Дніпро, 1993. – С. 318–321.
2. Лімборський Ігор. Європейське та українське Просвітництво : незавершений проект? / І.В. Лімборський. – Черкаси : ЧДТУ, 2006. – 363 с.
3. Луцький Юрій. Між Гоголем і Шевченком / Луцький Ю. – К. : Час, 1998. – 255 с.
4. Максимович Михайло. Передмова до збірки «Малороссийские песни» / Михайло Максимович // Історія української літературної критики та літературознавства : [хрестоматія] : у 3 кн. – К. : Либідь, 1996. – Кн. 1. – С. 111–115.
5. Максимович Михайло. О стихотворениях червонорусских / Михайло Максимович // Історія української літературної критики та літературознавства : [хрестоматія] : у 3 кн. – К. : Либідь, 1996. – Кн. 1. С. 115–124.

Стаття надійшла до редакції 18 лютого 2015 року

УДК 821.161

Володимир Кузьменко
(м. Київ, Україна)

НЕОІМПРЕСІОНІСТИЧНА НОВЕЛІСТИКА ЛЮБОВІ ПОНОМАРЕНКО: СПЕЦИФІКА ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИЦІ

Стаття присвячена аналізу ідіостилю сучасної української письменниці Любові Пономаренко, справжнього майстра неоімпресіоністичної новели з небуденною внутрішньою напругою та енергетикою. Самобутність ідіостилю письменниці виявляється в оригінальному світобаченні і світосприйманні, точних психологічних деталей, образній, багатій мові; її твори сповнені щирістю та відвертістю. Висвітлюється специфіка сюжетобудови

та характеротворення в оповіданнях і новелах письменниці, розкривається роль художньої деталі у її текстах, новаторські відкриття у царині формотворчості.

Ключові слова: неоімпресіонізм, синтез мистецтва, новела, оповідання, ідіостиль, художня деталь, психологізм.

Статья посвящена анализу идиостиля современной украинской писательницы Любови Пономаренко, настоящего мастера неоимпрессионистической новеллы с небудничным внутренним напряжением и энергетикой. Самобытность идиостиля писательницы проявляется в оригинальном мировидении и мироощущении, точных психологических деталях, образном, богатом языке; её произведения преисполнены искренностью и откровенностью. Освещается специфика сюжетостроения и создания характеров в рассказах и новеллах писательницы, раскрывается роль художественной детали в ее текстах, новаторские открытия в области формотворчества.

Ключевые слова: неоимпрессионизм, синтез искусств, новелла, рассказ, идиостиль, художественная деталь, психологизм.

This article analyzes idiostyle of the modern Ukrainian writer Lyubov Ponomarenko, a true master of the neo-impressionism stories with an extraordinary internal voltage and power. Peculiarities of the author's style are found in her original worldview and worldoutlook, accurate psychological details, imaginative and reach speech, her style is sincere and honest. It highlights the specificity of the novel plot and characters construction in the stories of the writer, reveals the fiction details role of her texts, innovative discoveries in the field of styling.

Key words: neo-impressionism, the art synesthesia, story, stories, idiostyle, artistic detail, psychology.

Естетичні зрушення в українській літературі 90-х років ХХ – початку ХХІ ст. – це потреба «зруйнувати Карфаген української провінційності» (Ю. Шевельов) та надати українському мистецтву слова нового звучання – не ідеологічного, а естетичного, не примітивного, а високохудожнього, не провінційного, а світового.

Серед розбудовувачів вітчизняної літератури, «руйнівників Карфагену української провінційності», помітне місце займає Любов Пономаренко, авторка оригінальних новел та оповідань, що викликали досить гучний резонанс у колі читачів і

критиків. Проте й сьогодні в нашому літературознавстві немає наукових праць, присвячених висвітленню специфіки її неоімпресіоністичної новелістики. Отже, мета статті полягає в розкритті особливостей сюжетобудови та характеротворення в неоімпресіоністичних оповіданнях і новелах письменниці, у з'ясуванні новаторських її відкриттів у царині формотворчості.

Любов Пономаренко (Кириченко) захопилася літературною творчістю ще в шкільні роки, починала із віршів. З дванадцяти років друкувалася в районній газеті, в шістнадцять стала учасницею республіканської наради обдарованих школярів у Києві. Перші публікації поезій з'явилися в журналі «Дніпро» та газеті «Літературна Україна».

Здобувши диплом гоголівського вузу (1978), Любов Пономаренко працювала вчителькою російської мови і літератури Горобівської та Іванківської шкіл (1979–1984), що на Срібнянщині; в районних газетах Чернігівської та Київської областей. Внаслідок крутих поворотів долі талановита філологиня впродовж кількох років змушена була відкладати заняття художньою творчістю на потім. Як зізнається письменниця, для неї література була і є розкішшю тільки вихідних та відпусток, бо решта часу йшла на боротьбу за виживання. Письменство стало для неї порятунком, вічним Містом, до якого поривається впродовж усього життя.

Щасливим випадком потрапила уже через чимало літ на Ірпінський семінар молодих літераторів. За порадою Володимира Дрозда взялася за малу прозу. Першу ж добірку новел та оповідань відзначив журнал «Дніпро». У 1984 році побачила світ і перша збірка малої прози «Тільки світу». Невдовзі публікації Люби з'явилися в інших вітчизняних часописах.

Мала проза, повісті Любові Пономаренко – своєрідні художні дослідження душі сучасної людини, морального виміру теперішнього світу. Письменниця працює у руслі як класичної української новели, оповідання, так і експериментує із широкими можливостями малих прозових жанрів (символічною образністю, експресивною, сугестивною, психологічною манерою письма, синтезом мистецтв тощо).

Є майстром лаконічного слова, місткого образу, густої акцентованої подробиці – художньої деталі.

Перша книга прози Любові Пономаренко – збірка «Тільки світу» (1984) вийшла з передмовою В. Дрозда – «Голосом рідного краю» у головному видавництві Спілки письменників України. До неї увійшло зо два десятки оповідань і новел («Нічия», «Свердлик», «Деревце на таловині», «Обніжок», «Невістка», «Вхідчини», «Дуболугівські музиканти» та ін.) і дві повісті «Тільки світу» й «На срібному човні». У центрі оповіді молоді авторки – її сучасники, цікаві своєю громадянською активністю, чесністю, бажанням боротися зі злом.

Оповідання «Невістка» відтворює душевний стан молоді дівчини, яка щойно вийшла заміж за сільського парубка і, попри грубі й безпідставні нарікання свекрухи на нібито нездатність невістки до хатньої роботи, мріє про зустріч наодинці з коханим чоловіком. Настане вечір, він прийде додому з роботи – і вже ніхто (навіть свекруха) не завадить їхньому обопільному щастю. Цей, на перший погляд, тривіальний сюжет виписано щиро, напрочуд стисло (майже всі оповідання та новели письменниці величиною з долоню, як говорять японці, – від однієї до кількох сторінок), майстерно, психологічно достовірно і переконливо.

В оповіданні «Вхідчини» очима новітнього сільського обивателя Огира, який «хіба ж таку хату поставив», «шість кімнат одна за однією, хоч конем іграй», показано перевагу духовного первня в людині над матеріальним. Виявляється, як ні гнався Огир у житті за багатством, навіть у молоді роки відмовився від бідної дівчини, яку по-своєму кохав, заради майбутнього сімейного достатку хоч із нелюбою, однак заможною нареченою, щасливим так і не став. Тому й тепер, через десятиліття, коли Ганна, його понівечене юнацьке захоплення, спромоглася нарешті збудувати невеличкий будинок і відгуляти вхідчини, чомусь так гучно б'ється у нього в грудях серце і болить душа. Завершується твір воістину значимою і поетичною картиною, здатною відіграти замерзлу душу не одного Огира: «Морковчина хата стояла під вербою, як дівочка, а місяць навколішки їй хустинку поправляв».

Новела «Дуболугівські музиканти» – про чудових людей дуболугівців, які «не стільки продавати виходять, скільки потеревенити та спробувати, хто що видумав». Точність слова, економність слова: там, де іншим авторам потрібно було б сотню слів, щоб намалювати картину, Любов Пономаренко обходиться кількома. Так вона не просто пише, а немов живописує словом майже в кожному творі.

На сторінках літературної та молодіжної преси з'явилися загалом схвальні рецензії на збірку «Тільки світу». Критики відзначали музичність, народність слова Любові Пономаренко. Але поетичність її письма на відміну від деяких спекуляцій на милозвучності української мови – внутрішня. Прозописьмо Л. Пономаренко – «принципово реалістичне, вкорінене в життя сільське», яке авторка бездоганно знала, бо жила цим життям. «І мову народну знає вона не із словників <...>, а із власної душі, говорить вона голосом свого краю, від того слово її і природне, і містке. І – сучасне» [1, с. 5], – зауважив у передмові до збірки В. Дрозд.

Сучасне насамперед тому, що позбавлене тої ж таки словникової архаїки, про яку говорив В. Дрозд. А також тому, що авторка мислить сучасно, і сама структура її оповідань і новел – сучасна.

Свою нову збірку оповідань, новел і повістей «Дерево облич» (1999) Любов Пономаренко писала впродовж п'ятнадцяти років. За її словами, чи й не кожен твір у ній – переплаканий, і пережитий. Драматичні долі героїв – то різні періоди життєвих шляхів як самої письменниці, так і близьких їй людей – друзів, сусідів, знайомих. До збірки увійшли новели та оповідання «Гер переможений», «Вони прийдуть завтра», «І листя замітає сліди», «Дерево облич», «Обпечені», «Земляне серце», «Кохання за долар» та інші, а також повісті «Неба дістати», «З роси намисто» й «Ошалілі болотні вітри».

Однією з кращих у книзі є невелика за обсягом, але надзвичайно потужна в духовному плані новела «Гер переможений». Написана вона на основі справжніх фактів, адже в місті Гребінка, де довгий час активно діяла літературна студія «Євгена світлиця», яку вела Любов Пономаренко,

чимало будинків після війни побудували полонені, колишні німецькі солдати. До речі, місто Гребінка назване в честь українського письменника-класика Євгена Гребінки, який тут народився майже два століття тому, а згодом учився в Гімназії вищих наук князя Безбородька в Ніжині – місті студентської юності й самої авторки новели.

Люби ближнього свого, як самого себе, підіймися над своєю земною сутністю і полюби ворога свого як самого себе – означена Біблійна істина є, власне, лейтмотивом твору.

Перед читачем постають післявоєнні роки, полонені німці зводили будинки в одному зі зруйнованих війною міст. Вони ненавиділи і місто, і його жителів, і будинки, але тільки до того часу, поки не бачили створіння своїх рук.

Тоді їхні серця оживали, ставали чутливими до жорстокого світу. Полонені були вдячні вдовам, які приносили їм то старий піджак, то варену картоплю, були вдячні навіть охоронцям за цигарки. Поступово ненависть змінилася милосердям.

Особливо серед полонених виділявся Фрідріх – беззахисний, слабкий і дуже хворий. Як не дивно, він не втратив шанобливого ставлення до прекрасного, витонченого, любив працювати на землі – сів, вирощував. Одного дня Фрідріх «... скопав маленьку грядочку, огородив її камінням і посіяв нагідки» [2, с. 76]. Він дуже любив дітей, саджав їх на коліна та співав їм пісень.

Найдорожчим скарбом для нього була фотографія «двох дівчаток у білих сукеньках і білих черевичках». Полонений німець із захопленням показував її всім, а потім обережно ховав у рукавицю.

Діти не розуміли його, жорстоко ставилися до інших німців. Вони знищили грядку, де вмілими руками Фрідріха були посаджені квіти, кидали в нього каміння, «...зробили з паличок хрест, зв'язали його травою і поставили на грядці» [2, с. 77].

Страждання полоненого німця обірвалося одного зимового ранку, він повісився, «його знайшли під стіною барака ...». У творі немає навіть натяку на те, що подібний фінал міг би сприйматися як покарання за злочин. Полонений в новелі «Гер

переможений» – не зайда-завойовник, не руйнівник, жорстокий убивця, що приймає справедливу покуту, а звичайна людина, закинута долею на чужу для нього землю. Чому він покінчив життя самогубством? На це питання є багато відповідей. Часоплин сам підбив підсумок: раптом серед грудня зацвіла посіяна Фрідріхом квітка як символ любові, вона розтопила кригу ненависті до переможеного ворога.

Минуло півстоліття, а будинки, які зводили німці, стояли й були дуже теплими та міцними. Оповідач новели – дівчинка, а згодом – літня жінка розповіла, що її син вирішив повісити полицю, взяв у руки дріль, яка раптом шурхнула в стіну. Коли вибили цеглину, то побачили стару рукавицю. А в ній – довоєнне фото тих самих «дівчаток у білих сукеньках і білих черевичках».

За цією фотокарткою прихована історія сім'ї, родини, в якій донечкам затишно поряд з люблячими татом і мамою. Для авторки не важить, з якого боку барикад перебуває ця людина. На тлі мільйонів загиблих під час війни є життя, що обірвалося після її завершення од відчаю та розпачу. Немає фашиста-убивці, є батько, що не повернувся до своєї родини, є доньки, які дивляться з фотокартки, мов запитують: «Ви не знаєте, де наш тато? ...».

Наратологічний спогад ліричної героїні нагадує вибачення, каяття. Нехай запізніле – через півстоліття, каяття за зло, неусвідомлену дитячу жорстокість. Оповідь літньої жінки є своєрідною спробою спокутувати провину, відповісти голосу своєї совісті. Для Любові Пономаренко кожне життя – безцінний скарб, навіть якщо це життя колишнього ворога.

Новелою «Обпечені», як і попереднім твором, письменниця прагне закріпити в свідомості читача біблійні істини: любов покриває багато гріхів, бо ніколи вона не перестає жити в серцях людей.

Нестерпно важким виявилось існування серед збайдужілого оточення для подружжя фізично скалічених – обпечених. «Але Бог до них милостивий і послав їм двох ангелочків, через два роки, одного за одним» [2, с. 82]. Жіноче слово в літературі завжди звучить особливо щиро. Читача не

можуть не хвилювати твори, в яких авторки так тонко й по-жіночому емоційно фіксують кожен порух людської душі, так обережно проникають у внутрішній світ своїх героїв. Таким є і прозописьмо Л. Пономаренко, зокрема й новела «Обпечені». Письменниця не багатослівна у змалюванні сімейного затишку двох покалічених душ, знаходить для реалізації задуму містку й промовисту деталь: «Обпечені ніколи не стомлюються бути щасливими, бо в сусідній кімнаті сплять двоє маленьких щастя» [2, с. 84]. Подружжя знову відродилося з попелища на згарищі людської черствості, завдяки всеперемагаючій силі любові отримало справжній смисл для подальшого свого існування – діти здорові, тож треба їх ставити на крило.

Утім недовгим було сімейне щастя обпечених. Хтось із сусідських дітей «запалив у шкарабанці гас, а інший підбив носакон ту шкарабанку, і палаюча рідина вилилась на голову синові обпечених» [2, с. 85]. Здавалося б, пережити таке вже несла. Невже й дитина обпечених мусить успадкувати трагічну долю батьків?

Однак проходить час, і любов земна знову ізцілює душі, відроджує їх для подальшого життя і щастя. Бо є заради кого жити! У фінальній твору авторка показує, як уже не тільки батьки, а і їхній обпечений син стократ сильніше опікуються найменшим членом родини – здоровою донечкою і сестричкою, немов прагнуть затулити її своїми серцями від можливої біди: «Тепер на велосипеді сидить тільки дівчинка. Обплетена зусібч руками, перелякана, тиха, мов квітуче деревце на руїні. Хлопчик витягся, подорослішав, плететься збоку – не піднімає голови. Ще не звик. Він тримається за сідло, а вільною долонею затуляє сестричку від кривавої пожежі сонця» [2, с. 87].

В оповіданні «Дві в колодязі» дівчинка, яка звикла пересуватися по-мавп'ячому, поселяється на правах служниці в будинку вдови. Дивна дівчинка, дивне ім'я Половинка і чудернацька, майже моторошна, історія із божевільним закінченням: «Блимав нічник. На ліжку лежав її чоловік, а навколо поралися вісім Половинок. Намагалися стягти черевики, прикладали голови до серця, бризкали на нього

водою. А одна стояла на вікні у повний зріст і тихо грала на скрипці» [2, с. 93].

Герої інших творів збірки – теж звичайні люди, нічим не видатні. Вони добрі і довірливі, тому легко обманюються, не завжди можуть вистояти у життєвих випробуваннях. Учні насміхаються із нової вчительки («Похорон тополі») з її мораллю: «Все живе навколо <...> має право на існування – і черв'як, і дерево, і пташка, і блудний пес, і рибина. І хтозна, хто головніший на землі – ми чи вони»; знущаються: «несли їй до дверей общипаного горобця або kota з одрубаним хвостом і вельми потішалися, <...> як вона падала на коліна біля замученої тварі, як вона плакала» [2, с. 110], бо не розуміють, як це – не рвати квітів, не рубати дерев, не глушити рибу. Бо мало на землі любові: чоловіки б'ють своїх вагітних жінок, і ті народжують калік («Кривулька»); матері виливають злість на дітей, буває, що й забивають до смерті («Дерево облич»).

Збірка «Дерево облич» викликала досить гучний резонанс і в Україні, і за її межами. Думка була одностайною: відома письменниця Любов Пономаренко дала читачам незаперечно новаторські твори, вершинні не лише у її художньому доробку, а й в українській сучасній прозі загалом. За цю книжку письменниця отримала літературну премію імені Олеся Гончара.

Збірка «Портрет жінки у профіль з рушницею» (2005) вийшла у київському видавничому центрі «Просвіта» з передмовою доктора філології, професора Петра Кононенка «Свято душі й таланту». До книжки увійшли оповідання й новели і повісті, об'єднані в три розділи. Перший із них, що носить назву «І листя замітає сліди», містить оповідання й новели: «Портрет жінки у профіль з рушницею», «Дві в колодязі», «І листя замітає сліди», «Шептун», «Сліди з-під землі», «Ніч у кав'ярні самотніх душ», «Гер переможений» та інші. Авторка свідомо долучила сюди твори, уже відомі читацькому загалові з попередніх її збірок («Гер переможений» та ін.), уперемішку з щойно написаними. У такий спосіб Л. Пономаренко підкреслювала незмінність своїм мистецьким настановам, а також прагнула формувати збірки з творів, що як і вино, з роками набрали міцності й витривалості.

Для прози Любові Пономаренко властиве майстерне володіння художньою деталлю. Образ, картинка, епізод в її творах часто мають за собою так звану «історію», викликають багаті асоціації. Усі вони по-різному бачать світ, а тому суттєво розширюють і світобачення читача, – але всі вони водночас наші – українці: з типовими характерами й долями, бо все зображене буття генерує один образ – автора творів: пильного обсерватора, закоханої в життя і людей жінки, мисткині суворой правди.

До другого розділу – «Душа на гілочці ліщини» увійшли оповідання та новели «Полотна цариці Альп», «Не кидай мене самого вночі», «Балкон», «Зимовий метелик», «Твоя товаришка лисиця» та інші.

Одним з кращих у цьому розділі є оповідання «Твоя товаришка лисиця», яке, на перший погляд, сприймається як дитяче. Однак авторка порушує у творі далеко не дитячі питання: роль мистецтва в житті «маленької» людини, як вижити цій людині, перебуваючи за межею бідності?

Маркова мама – бандуристка. Вряди-годи хлопець ходить по школах маленького містечка і розвішує оголошення, що відбудеться концерт. Діти здають по двадцять копійок «на квиток» і збираються в актовій залі. Потім виходить пані Верховська у довгому фіолетовому платті, вклоняється присутнім і починає грати. Зо два десятки глядачів дивляться на її немолоді кістляві руки, сиве волосся, на лаковані потріскані черевики. Бандуристка співає, і всі забувають, яка вона висока, незграбна і стара, яке обношене хутро на її комірці, наче з нею постійно її товаришка – хвора облізла лисиця.

У грудні Маркова мама захворіла на грип, стала дуже драгівливою, особливо, коли син заходив до кімнати і щось дуже тихо говорив. А потім зрозуміла, що стала погано чути. Вона засумувала, здебільшого плакала. Марко готував їй чай, а мама говорила з боєм: «Ти заслужив кращої матері. Я стара, негарна, бідна. Ти змушений учити уроки на підвіконні, бо в нас нема навіть стола» [3, с. 124]. Лікарі радили, аби їхала на консультацію до столичних спеціалістів, але в них на кожен день було по гривні тридцять дві копійки. Моральне

страждання сина, який бачить безвихідь ситуації, посилює бездушне ставлення оточення до проблем конкретної людини, нерозуміння й небажання допомогти йому.

Антитезою до людської жорстокості постає музика, пісня. А музичний інструмент у творі – бандура виступає символом життя бандуристки, яка асоціюється в оповіданні з рудою лисицею на комірці її старенького пальта.

Третій розділ – «Плач перелітної птахи» включає оповідання й новели «Самотня жінка у вікні тролейбуса», «Прощай, Марчелло», «Для кого звільнилась кімната?», «Агресорка» та інші і кілька повістей: «На срібному човні», «Неба дістати», «Бунт», «З роси намисто», «Стрибок до смерті», «Прощайте, плавні!». Майже всі повісті раніше уже друкувалися чи то в попередніх збірках письменниці, чи в літературних часописах.

Герої творів третього розділу книжки (зрештою, це є визначальною рисою усієї творчості Любові Пономаренко) – переважно жінки: зрадниці, спокусниці, зражені, нещасні, щасливі, але завжди закохані. Письменниця вдалася до найважчого шляху: у винятково лаконічній формі прагнула подати картини життя цілих десятиліть, і не лише окремих людей, а й цілих родів чи колективів. При цьому вона не уникає й елементів начебто спокійної оповіді, проте її мета – не інформація хай і про важливі події та цікаві жіночі характери і долі. Її надзавдання – розкрити уроки буття, як правило, це – драми людських душ, особливо людей совісних і відкритих, довірливих і добрих, але втягнутих у вир надзвичайно напружених людських пристрастей – побутових чи виробничих, інтимних чи громадських, ідейно-духовних чи психічних. «Ті конфлікти пристрастей (між чоловіками і жінками, вчителями і учнями, поглядами й ідеалами) завжди постають тестами на справжність кожного, на сутність життєвого вибору, а вимірюються не так фізичними ранами, як мірою внутрішнього потрясіння» [3, с. 8], – зауважив П. Кононенко у передмові до книжки Л. Пономаренко «Портрет жінки у профіль з рушницею».

Любов Пономаренко – одна із яскравих і самобутніх сучасних українських письменниць, справжній майстер

неоімпресіоністичної новели з небуденною внутрішньою напругою та енергетикою, синтезом мистецтва. Її прозописьмо напрочуд густе, образне, лаконічне і вишукане за формою. У своїй творчості сповідує життєву правду й красу, порушує складні проблеми людського буття і тонко зображує людську душу та її ледь вловимі порухи.

Самобутність ідіостилю письменниці виявляється в оригінальному світобаченні і світосприйманні, точних психологічних деталях, образній, багатій мові. Твори Любові Пономаренко приваблюють як дорослих, так і маленьких читачів, бо вони сповнені щирістю, відвертістю, життєдайним теплом.

Література

1. Пономаренко Л. Тільки світу : Оповідання, повісті / Любов Пономаренко. – К. : Рад. письменник, 1984. – 146 с.
2. Пономаренко Л. Дерево облич : Повість. Оповідання / Любов Пономаренко. – К. : Укр. письменник, 1999. – 170 с.
3. Пономаренко Л. Портрет жінки у профіль з рушницею : Повісті, оповідання / Любов Пономаренко. – К. : ВЦ «Просвіта», 2005. – 300 с.

Стаття надійшла до редакції 16 лютого 2015 року

УДК 821.161.2-6.09«20»

Галина Мазоха
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

ЛИСТУВАННЯ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ 70-80-х РОКІВ ХХ століття: ПРОЕКЦІЯ КУЛЬТУРНИХ СТРАТЕГІЙ

Стаття присвячена дослідженню листування майстрів художнього слова української діаспори в контексті культурних традицій другої половини ХХ століття. Епістолярна спадщина Віри